

הבניה וההשקעה ביותר מכפליים; 2) המדובר בעיר בקרבת הקו הירוק, אך בישראל עצמה המחירים גבוהים יותר. אם נביא בחשבון שתי עובדות אלו, יתברר כי לשם הקמתה של עיר תעשייה בגודל שלעיל ובישראל עצמה דרושה, במחירים הנוכחיים, השקעה של 600—700 מיליון ל"י בערך.

מתברר כי להקמתה של עיר תעשייה על שטח של 1,000 דונם, שבה מועט¹ קים 5,500 עובדים היתה דרושה השקעה של 271 מיליון ל"י. אלא שכדי להעריך מימצא זה יש להביא בחשבון שתי עובדות: 1) ההשקעה חושבה במחירי הרבע הראשון של 1971, אך מאז תזמן ועד אמצע 1974 עלו מחירי

שירותים במרכזים כפריים בעולם ובארץ*

בדלתה של הנהר פו, אזור המרמר וסר-דיניה — מרכזי שירות, המשרתים בד"רן כלל אוכלוסיה של כ-400 משפחות ברדיוס של 3—5 ק"מ. אלה הם מרכזים זים דוממים או כמעט דוממים, אשר כמעט אין בהם מגורים ורק לעתים מתגוררות בהם כמה משפחות. הכפרים הגדולים והוותיקים באיטליה ממלאים את התפקיד של אספקת שירותים לסביבתם.

לעומת זאת, **בדנמרק** לא הוקמו כל מרכזי שירות כפריים והבעיה נפתרה במידה רבה תודות לרשת מפותחת של תקשורת ותחבורה. שירותי הבריאות ניתנים, לדוגמה, ע"י רופאים פרטיים המאורגנים באופן שכל קריאה טלפונית נענית במהירות (כמעט בכל בית כפרי במדינה זו מצוי טלפון). שירותי החינוך נמצאים בכפרים הגדולים והבינוניים; ואילו הילדים בכפרים הקטנים בהם לא מצויים בתי ספר מוסעים על חשבון המדינה למוסדות החינוך בכפרים הגדולים יותר. גם **בארה"ב** מצויים שירותי החינוך והבריאות וכן שירותים מספר בכפרים עצמם, בעיקר בגדולים ובבינוניים שביניהם. מוסדות המימשל המקומי נושאים באחריות להבטחת שירותים לכפר. ריבוי כלירכב פרטי

אחת הבעיות החשובות ביותר הקשורות בהתפרסותה המרחבית של האוכלוסיה, היא הבטחת שירותים צרכניים וציבוריים לאוכלוסיה הכפרית.

הנסיון בארצות תבל

ארצות תבל מנסות לפתור בעיה זו בצורות שונות. כמה ארצות נקטו בדרך של הקמת מרכזי שירות אזורים, אשר כל אחד מהם מספק שירותים למשקים החקלאיים ולכפרים בסביבתו. **בהולנד**, לדוגמה, מתוכננים אזורים ההתיישבות החדשים בפולדרים על בסיס מרכזי שירות מסוג זה. בכמה מאזורים ההתיישבות הוקמו כפרי שירותים הכוללים בתי ספר, כנסיות, שירותי בריאות, שירותי מסחר, שירותים אישיים, שירותי תרבות ובידור וכן שירותים לאוכלוסיה של 3,000 נפשות; רובה במשקים חקלאיים המפוזרים בסביבה ומיעוטה אוכלוסיה כפר שירותים עצמו. **איטליה** הקימה באזורי הפיתוח שלה — כגון

* שירותים במרכזים כפריים; סקר השירותים הציבוריים והארגוניים באזורים כפריים בישראל (המחברים: ישראל פריאון, רות פרידמן, יגאל כהן) המרכז לחקר התיישבות כפרית ועירונית. פרסומים בבעיות פיתוח אזורי מס. 13, רחובות, 1973.

בידי המשפחות מהווה גם הוא גורם מסייע. עם זאת, בולטת העובדה כי השירותים באזורים הכפריים מפגרים בארץ זו במידה ניכרת לעומת השירותים בעיר.

מרכזי שירותים בישראל

בישראל היתה נהוגה בעבר השיטה של הקמת שירותים נפרדים בכל כפר וכפר הן בסקטור הקיבוצי והן בסקטור המושבי. ואולם, החל מאמצע שנות החמישים נסתמן כאן שינוי בולט וב-התיישבות הכפרית הופיעה מערכת מסועפת של מרכזי שירותים ומרכזים בין-כפריים אחרים. מבחינת רמת ההתארגנות המרחבית, ניתן להבחין בין ארבעה סוגים עקריים של מרכזים: (א) **מרכזים גושיים** אשר נועדו לספק שירותים — בעיקר ציבוריים ואישיים — למספר קטן (כרגיל 4 עד 8) של מושבים;

(ב) **מרכזים אזוריים** המספקים שירותים ציבוריים וכלכליים ברמה גבוהה יותר, ובהם נמצאים גם מפעלים לטי-פול בתוצרת חקלאית ועיבודה. למרכז האזורי צמודים כרגיל 10 עד 25 ישרי-בים השוכנים לרוב בתחום שיפוטה של מועצה אזורית אחת;

(ג) **מרכזים בין-אזוריים** שבהם מוקדמים מפעלים הזקוקים לעורף חקלאי רחב ומספר הכפרים הקשורים בהם מגיע ל-25 עד 50;

(ד) **מרכזים מרחביים** המשמשים להתארגנות רחבה במתכונת של חלקי ארץ גדולים ובהם מוקמים מפעלים גדולים במיוחד.

יצוין כי במרכזים הגושיים ממוקדים השירותים הציבוריים ברמה גבוהה יור-תר, המיועדים לאוכלוסיית המושבים והקיבוצים כאחד. עד כה הוקמו בארץ 56 מרכזים מכל הסוגים.

השאלה המתעוררת היא: באיזו מידה מרכזי שירותים אלה המיועדים לאוכלוסייה הכפרית הינם יעילים? באיזו מידה יש בהם משום פתרון לב-עיית המפתח של אספקת שירותים בר-מה נאותה ובמחיר סביר לתושבי הכפר בישראל? נסיון להשיב תשובה לשאלות אלו נעשה לאחרונה במחקר "שירותים במרכזים כפריים", אשר נערך מטעם המרכז לחקר התיישבות כפרית ועירונית*.

מחברי המחקר — ישראל פריאון, הגב' רות פרידמן ויגאל כהן — בחרו לצורך בדיקתם בארבעה מרכזי השירותים תים הכפריים הבאים באזור קרית-גת אשקלון:

1. **שפירא** — מרכז גושי לארבעה ישרי-בים סמוכים, ובו בזמן גם מרכז אזורי לכל הישובים שבתחום המור-עצה האזורית שפיר;

2. **נהורה** — מרכז גושי מפותח;

3. **אחוה** — מרכז גושי קטן;

4. **ליאון** — מרכז גושי לא מפותח.

נוסף לכך נבדקה **שכונת גליקסון** שב-קרית גת, כדוגמה לשירותים הניתנים לאוכלוסייה עירונית בהרכב דומה לזה שבעורף הכפרי. השירותים שנבדקו היו הבאים: שירותי חינוך, שירותי תרבות, שירותי בריאות וכן שירותי מסחר בסיסיים (צרכניה למזון ולבוש).

מסקנות עיקריות

מסקנות המחקר לגבי המיקום הרצוי של שירותים המיועדים לאוכלוסייה הכפרית, היו הבאות:

מסקנה אחת היתה כי ברוב המקרים קיימת הצדקה למקם את הצרכניה, גן הלידים והמרפאה הכפרית במסגרת **הכפר** עצמו, ולא בדרג גבוה יותר (כגון במרכז בין-כפרי). רק בכפרים קטנים, מתחת ל-300 נפשות, כרוכה ההחזקה

במרכז הגושי, אלא יש למקמם במרכז זים העירוניים. וזאת משום שהסובסידיה הנדרשת לשירותים אלה במרכז הכפרי, תהיה גבוהה פי כמה מהוצאות האוכלוסיה כדי להגיע לשירותים אלה בעיר האזורית. ולדוגמה, סובסידיה המאפשרת קיומו של מרכז מסחרי קטן משותף ל-2—3 גושים כרוכה בהוצאה שנתית של 120—200 אלף ל"י, בעוד שפיצוי האוכלוסיה על היקף נסיעות גבוה יותר כרוך בהוצאה של 25—35 אלף ל"י בלבד. ובאשר לרוב השירותים הרפואיים המקצועיים, הרי מי-קומם היעיל הוא במרפאות מקצועיות הצמודות בדרך כלל לבתי חולים אזורים כדוגמת אלה שברחובות ובאש-קלון. בתחום שירותי החינוך יעיל לספק את שירותי בית הספר התיכון בעיר שדה כדוגמת קרית גת או כחלק מהתארגנות כפרית בין-אזורית רחבה המקיפה אוכלוסיה של כ-12,000 נפש.

מידת ההזדקקות לשירותים של מרכזים כפריים ועירוניים

המחקר כולל גם נתונים מאלפים לגבי מידת הזדקקותה של האוכלוסיה הכפרית לשירותים של המרכז הכפרי הגושי, מחד ושירותיהם של המרכזים העירוניים מאידך. התפלגות הנסיעות של תושבי הכפרים הנחקרים לצרכי קניות לפי מקום הקניה, היתה בשנת 1970 כלהלן:

לוח 1: התפלגות הנסיעות של תושבי הכפרים לצרכי נסיעות מחוץ לשוב לפי מקום הקניה, 1970 (באחוזים)

מקום המגורים	מרכז גושי	עיר קטנה	עיר בינונית	עיר גדולה	סה"כ
ישובי גוש נהורה	25	10	65	—	100
ישובי גוש שפירא	5	15	70	10	100
ישובי גוש אחווה	—	55	35	10	100
ישובי גוש ליאון	—	85	—	15	100
כלל הכפרים	11	37	44	8	100

השוטפת של הצרכניה בסובסידיה. אלא שסובסידיה זו תהיה נמוכה יותר מתר-ספת הוצאות הנסיעה שהיתה נדרשת אילו הצרכניה מוקמה מחוץ לכפר, במרכז הביך-הביך-כפרי.

מסקנה שניה היא כי יש הצדקה למקם במרכז הכפרי הגושי את בית-הספר היסודי וכן את המר-פאה הכללית (וזאת כשמופעלת השיטה הריכוזית שלפיה כל הבי-קורים מתקיימים אצל הרופא). כן מתברר כי רמת שירותי החינוך והר-פואה הניתנים ע"י המרכז הכפרי אינה נופלת במידה ניכרת מזו של אוכלוסיה עירונית. אמנם, מבחינת המרחק שבו מקבלים את השירות יש יתרון קל לאר-כלוסיה של שכונת גליקסון בקרית גת, אך המצב שונה לגבי רמת השירותים: הרמה של שירותי הרפואה גבוהה יותר במרכז הכפרי, ואילו הרמה של שירותי החינוך גבוהה יותר בקרית גת. באשר לעלות, הרי מתן השירותים במרכז הכפרון כרוך בעלות גבוהה יותר בהש-וואה לשכונת גליקסון בקרית גת. אר-לם, העלות של מערכת אלטרנטיבית — לדוגמה מתן שירותים אלה בעיר והס-דר הסעה לשם — היא גבוהה יותר.

ושלישית, לגבי יתר דרגי השירותים הצרכניים, הרפואיים והחינוכיים — הרי מחברי המחקר טוענים כי אין הצ-דקה למקם שירותים אלה בכפר או

מתברר כי תושבי הכפרים אשר נסעו לערוך קניות אל מחוץ ליישוביהם, העדיפו לערוך את קניותיהם במרכזים העירוניים לסוגיהם ורק 11% מהנסיגות כוונו למרכזים הכפריים הגושיים. התפלגות המשפחות הכפריות שקנו מוצרים מסוגים שונים, היתה לפי מקום הקניה כלהלן:

לוח 2: התפלגות המשפחות הקונות לפי סוג המוצר ומקום הקניה 1970 (באחוזים)

סוג מוצר	מקום הקניה	מרכז עירוני	מרכז כפרי	מחוצה לארץ	מחוצה לארץ	מחוצה לארץ	מחוצה לארץ	מחוצה לארץ	מחוצה לארץ	מחוצה לארץ
רדיו	1	—	1	30	14	5	11	15	12	11
כיריים	—	—	2	30	5	5	7	10	27	14
מקרר	—	—	—	27	4	7	11	36	8	8
מכונת כביסה	—	—	5	24	9	7	7	29	5	14
שלביזיה	—	—	5	29	5	5	5	27	10	13
כלי בית	18	2	2	38	4	13	6	2	15	—
צרכי כתיבה	18	3	3	28	3	10	9	5	12	9
רהיטים	1	1	3	42	9	10	10	12	10	2
הלבשה הנעלה	2	1	2	42	13	14	9	10	9	—
מוצרי חשמל	3	2	3	46	4	14	8	5	14	1
בשר	28	2	2	31	1	13	3	1	18	—
סה"כ	4	1	2	34	7	9	8	15	12	7

מתברר כי רק 1%—3% מהמשפחות כזים הכפריים, ואילו הרוב המכריע רכשו את המוצרים הדרושים להן במרכזים העירוניים. ערך את קניותיו במרכזים העירוניים.